

KAPITTEL 1

Innledning

Henrik Holm

Institutt for estetiske fag, OsloMet – storbyuniversitetet og Steinerhøgskolen

Øivind Varkøy

Norges musikkhøgskole og OsloMet – storbyuniversitetet

Musikk spiller en stor rolle i ulike religioner og i ulike religiøse sammenhenger. I slike sammenhenger blir musikken satt inn i kontekster som gir den en religiøs betydning. Lovsang, kirkemusikk og liturgisk musikk er eksempler på religiøs musikk. Noen av tekstene i denne antologien drøfter musikkopplevelser i religiøse rom og kontekster. Andre diskuterer religiøse erfaringer av musikk utenfor religiøse kontekster. Felles for alle tekstene er at musikalske erfaringer knyttes til religiøse fortolkningshorisonter.

Vi lever i en sekularisert tid, men samtidig blomstrer forbindelsene mellom musikk og religion som før i menneskers liv og hos skapende aktører innenfor både religion og musikk. Å forske på musikk og religion betyr dermed å forske på noe som lever i dag.

Det finnes en del tidligere norsk forskning og publisering om musikk og religion innenfor flere fagfelt. Vi nevner et utvalg. Fra teologifeltet vil vi løfte frem forskningsprosjektet *Sanselighet og transcendens. Det hellige og det sublime i et religionsteoretisk perspektiv*, og publikasjoner knyttet til dette (se *Norsk Teologisk Tidsskrift*, 1, 2010, med artikler av blant annet Svein Aage Christoffersen, Nils Holger Petersen og Arnfinn Bø-Rygg).

Teologen Robert Williams Kvalvaag har publisert en rekke artikler om Bob Dylan og Leonard Cohen med flere (Kvalvaag, 2015, 2016, 2019). Videre har filosofen Egil Wyller (2015) publisert religiøse refleksjoner omkring musikk av blant annet Bach, Händel, Mozart og Schönberg. Innenfor religions sosiologien finner vi Pål Repstad og Irene Trysnes' antologi *Fra forsakelse til feel-good. Musikk, sang og dans i religiøst liv*, med tekster om blant annet musikalsk mangfold i kirke og forsamling, dansens plass i kirken, estetiske uttrykk i kristne ungdomsmiljøer, og musikalske praksiser i norsk pinsebevegelse (Repstad & Trysnes, 2013). Om vi beveger oss til det musikkvitenskapelige feltet, har Arnfinn Bø-Rygg (2010), som referert ovenfor, bidratt i prosjektet *Sanselighet og transcendens*. Videre har Kristin Rygg skrevet om Leonard Cohens sang «Halleluja» (Rygg, 2015). Se for øvrig flere artikler om musikk og transcendens i antologien *Transcendence and Sensoriness. Perceptions, Revelation, and the Arts* (Christoffersen et al., 2015). Øivind Varkøy har også bidratt med en del publikasjoner, blant annet om Gustav Mahler (Varkøy, 2015), og Rachmaninovs *Vesper* (Varkøy, 2021).

I 2004 publiserte Erling E. Gulbrandsen og Øivind Varkøy antologien *Musikk og mysterium. Fjorten essay om grensesprengende musikalsk erfaring*. I den bidrar både musikkforskere og komponister, foruten forfattere fra det teologiske feltet, billedkunst, filosofi og litteratur. Her overskrides til tider grensene mellom de ulike vitenskapelige tilnærmingene, blant annet ved at musikkforskere også drøfter musikkopplevelser knyttet til teologiske perspektiver. Den herværende antologien kan på sett og vis gjerne ses som en videreføring av *Musikk og mysterium*.

Fra en norskspråklig kontekst nevner vi ellers gjerne antologien *Sang for livet! Salmene og sangene i Den norske kirkes trosopplæring* (Strauman & Krupka, 2020), hvor vi finner tekster om blant annet teologisk antropologi i et utvalg salmer i Den norske kirkes trosopplæring (Thomassen, 2020), musikkfilosofiske og mystiske perspektiver på sangens funksjon i kirkens liv (Varkøy, 2020), nye sanger og gamle salmer i konfirmasjonstiden (Krupka, 2020), den samiske salmeskatten (Strauman, 2020), og familiekorarbeid, trosopplæring og gudstjenesteliv (Balsnes, 2020).

Om vi går utenfor det norske språkområdet, kan vi av publikasjoner på svensk for eksempel nevne antologien *Åtta röster om musik och teologi*

(Håkanson, 2006). Her finnes artikler om blant annet musikken i et rituellet perspektiv, mening i kirkens musikk, og om sangen som kroppslig og åndelig erfaring. Fra Finland løfter vi gjerne frem *Hymn, Song, Society* (Innanen & Salminen, 2016), med tekster om blant annet bruken av salmer i dagens samfunn og om samiske salmer i den norske salmeboken.

Om vi så beveger oss over i det engelskspråklige, finnes det, naturlig nok, en lang rekke publikasjoner i spenningsfeltet mellom religion og musikk. Vi kan nevne to bøker av teologen Jeremy Begbie: *Theology, Music and Time* (2000), og *Redeeming. Transcendence in the Arts. Bearing Witness to the Triune God* (2018). Fra det engelskspråklige musikkpedagogiske feltet nevner vi antologien *Music, Education, and Religion. Intersections and Entanglements* (Kallio et al., 2019), med artikler om blant annet religionens rolle i musikkundervisning, identitetsdannelse gjennom religiøs musikalsk virksomhet, åndelig og eksistensiell erfaring – og musikkundervisning, djevelens rolle i musikk og musikkutdanning, og om black metal-musikk. Videre nevner vi antologien *Enlivening Faith. Music, Spirituality and Christian Theology* (Boyce-Tillman et al., 2019), med artikler om blant annet komposisjon og mystisk spiritualitet, publikum som forsamling, og om teologisk læring gjennom musikk, samt også Catherine Pickstocks artikkel «Soul, City and Cosmos after Augustine» (1999). På det tyskspråklige området nøyer vi oss med å minne om Hans Urs von Balthasars ruvende verk *Herrlichkeit. Eine Theologische Ästhetik* (1961–1969).

Overvekten av de bidragene som finnes, både på norsk og andre språk, har et tyngdepunkt i det teologiske fagfeltet. Bidragene fra musikkfeltet er langt færre. Samtidig kan det synes som om de fleste publikasjonene forholder seg til den kristne tradisjonen. Med vår antologi bryter vi, i alle fall et stykke på vei, denne tendensen. Norge er et pluralistisk samfunn, noe som nettopp gjenspeiler seg i de mange ulike religioner og musikkuttrykk som eksisterer i landet. Samtidig er både disse religiøse og musikalske uttrykkene knyttet til internasjonale og overnasjonale tradisjoner, som for eksempel i jødedommen og bahai-religionen, og de kristne retningene lutherdom, ortodoksi og katolisisme. Med denne antologien ønsker vi at kompleksiteten i møtet mellom musikk og religion skal tre frem både implisitt og eksplisitt. Det mener vi de

ulike bidragene viser på ulike vis. Her finnes refleksjoner omkring blant annet jazz, populærmusikk, samisk musikk og vestlig klassisk musikk, med utgangspunkt i varierende religiøse forståelser og tradisjoner (protestantisk, katolsk og ortodoks kristendom, jødedom, samisk tradisjon, og bahai-tro). Til felles har de at de alle grunner i en eller annen form for estetisk erfaring og opplevelse, i erfaringen av møtet mellom musikk og religion.

Med denne antologien setter vi altså søkelyset på møtepunkter mellom musikk og religion. Det handler dermed om *musikk i religion* og *religion i musikk*. Stadig vekk møter man på en gjensidig gjennomtrengning og inspirasjon mellom religion og musikk. Mennesker erfarer religion i musikken, og i religionen møter mennesket musikalske uttrykk. Selv om musikken og religionen utvilsomt gjennomtrenger hverandre, kan vi også støte på gap mellom dem: Er det mulig å overskride en musikalsk erfaring henimot det religiøse uten å måtte hoppe over dette gapet? Og finnes det en vei fra religionen direkte inn i musikken som klangfenomen? Forblir det ikke bare en religiøs fortolkning av musikk? Musikk og religion er en friksjonssone for tanken. Det finnes mye forskning på musikk og religion, men lite om selve møtestedet mellom dem som sådan. Dette ønsket vi redaktører av antologien å forsøke å gjøre noe med. Resultatet er antologien du nå leser på nett eller holder i hånden som bok.

Antologien er ikke dekkende for temaet. Dette er ikke en innføringsbok, men en antologi med bidrag som tar for seg konkrete musikalske uttrykk og/eller knytter an til konkrete teologiske og religiøse tradisjoner. Et kriterium for utvalget av tekstene har vært at de skal ha relevans i en norsk kontekst, det vil si være forbundet med aktuelle religiøse tradisjoner i Norge. Når det er sagt, yter selvsagt ikke antologien på noe vis rettferdighet mot mangfoldet i både det musikalske og det religiøse Norge. Det hadde også vært umulig og for mye å forlange. Likevel håper vi antologien presenterer noe av bredden i møtet mellom musikk og religion.

Antologiens forfattere kommer fra ulike fagfelt: musikkvitenskap, filosofi, teologi, pedagogikk og religionsvitenskap, samt det utøvende og skapende musikkfeltet. Ingen av forfatterne taler fra et nøytralt sted. Man taler alltid fra en eller annen posisjon, med en eller annen interesse. Spesielt innenfor human- og samfunnsvitenskapene vil det være slik at

enhver forskningsinteresse og drøfting, argumentasjon og begrepsbruk må ses i sammenheng med forfatterens «verdensanskuelse». Å skrive om musikk og religion involverer i høy grad forfatteren som person. Det er helt naturlig. Vi ser ikke på det som en motsetning til en akademisk behandling, snarere tvert imot. Forholdet mellom musikk og religion er et tema som kan vise hvor dypt både den musikalske og den religiøse erfaringen danner grunnlaget for refleksjon og forskning. I mange av bidragene er forfatternes musikalske og/eller religiøse ståsted helt eksplisitt. Mange av artiklene er også fundert i forskerens estetiske erfaring av musikk og religion.

Vi har delt inn bidragene i antologien i tre grupper:

I Estetiske og filosofiske perspektiver

II Teologiske perspektiver

III Musikk i møte med religion

I første gruppe har vi samlet artikler som tar utgangspunkt i hvordan musikk og religion møtes i den estetiske erfaringen. Denne erfaringen med musikk i religion og religion i musikk danner utgangspunkt for filosofiske refleksjoner omkring dette møtet. Henrik Holm skriver om hvordan musikk og religion møtes i religiøs erfaring hos Augustin. Christina Kast skriver om musikk som bevegelse mellom liv og død. Hanne Rinholm belyser transcendensspørsmålet i estetiske og religiøse erfaringer. Nils Harald Sødal drøfter musikkens tidshorisont, og Lasse Thoresen utvikler en tenkning omkring enheten mellom musikk og religion.

I andre gruppe dreier det seg om tekster som presenterer og drøfter bestemte teologiske perspektiver på musikk. Her blir det tydelig hvor dypt forbundet ulike musikalske uttrykk er med den religiøse konteksten de fremføres i. Musikk i en historisk kontekst og den teologiske refleksjonen rundt musikk som uttrykk for tro er sentralt for alle artiklene. Svein Aage Christoffersen skriver om musikken og *tapet* av transcendens, mens Øivind Varkøy skriver om *fortolkninger* av mer-betydning og transcendens i musikalske erfaringer. Karin Nelson drøfter Mariakultens betydning i skandinavisk musikkhistorie. Fader Damaskinos (Olkinuora) av Xenophontos diskuterer den ortodokse sangen som guddommelig

instrument, og Mathias Gillebo problematiserer sangens mangetydighet i en liturgisk kontekst. Christine Mohn skriver om forholdet mellom sang og musikk i den jødiske tradisjonen, mens Ragnhild Strauman ser på handlingsaspektet i salmesangen i Den norske kirke. Biskop Erik Varden avrunder andre del i boken med å betrakte musikken som mysterium i en katolsk tradisjon.

I tredje gruppe snur vi perspektivet og går ut fra musikken og hvordan musikk skaper religiøse kontekster og uttrykk. Perspektivet forfatterne skriver ut fra er i første linje musikalsk. Samtidig håper vi det blir klart hvor mangfoldig og forskjellig møtene mellom musikk og religion kan være. Torbjørn Eftestøl diskuterer den blendende musikken i lys av Olivier Messiaens musikk. Kristina Celik undersøker spirituelle rom hos Arvo Pärt og Ljubica Marić. Nina Nielsen diskuterer forholdet mellom musikk og identitet i Wardrunas rune-musikk, mens Ola Graff belyser musikkens rituelle betydning i samisk førkristen tradisjon. Peder Varkøy skriver om modernistisk orgelimprovisasjon i katolsk liturgi, og Carl Petter Opsahl drøfter hvordan John Coltranes *Love Supreme* kan anses som en liturgisk praksis. Øivind Varkøys andre tekst i denne antologien presenterer populærkulturens jødiske mystiker, Leonard Cohen.

I sum tenker vi at tekstene i denne antologien gir et innblikk i hvor mangfoldig møtet mellom musikk og religion kan være, betraktet ut fra ulike religiøse og musikalske tradisjoner.

Referanser

- Balsnes, A. (2020). «I like to move it.» Familiekorarbeid, trosopplæring og gudstjenesteliv. I R. Strauman & B. Krupka (Red.), *Syng for livet! Salmene og sangen i den norske kirkes trosopplæring* (s. 241–266). IKO-forlaget.
- Begbie, J. (2000). *Theology, music and time*. Cambridge University Press.
- Begbie, J. (2018). *Redeeming transcendence in the arts. Bearing witness to the triune God*. William N. Eerdmans Publication Company.
- Boyce-Tillman, J., Roberts, S. B. & Erricker, J. (Red.). (2019). *Enlivening faith. Music, spirituality and Christian theology*. Peter Lang.
- Bø-Rygg, A. (2010). Trøstens hermeneutikk. Om Hans Blumenbergs *Matthäuspasjon*. *Norsk Teologisk Tidsskrift*, 1, 24–35. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2979-2010-01-04>

- Christoffersen, S. Aa. (2010). Introduksjon. *Norsk Teologisk Tidsskrift*, 111(1), 2–9. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2979-2010-01-02>
- Christoffersen, S. Aa., Hellemo, G., Onarheim, L., Petersen, N. H. & Sandal, M. (Red.). (2015). *Transcendence and sensoriness. Perceptions, revelation, and the arts*. Brill.
- Guldbrandsen, E. E. & Varkøy, Ø. (Red.). (2004). *Musikk og mysterium. Fjorten essay om grensesprengende musikalsk erfaring*. Cappelen Akademisk Forlag.
- Håkanson, R. (Red.). *Åtta röster om musik och teologi*. Verbum.
- Innanen, T. & Salminen, V.-M. (Red.). (2013). *Hymn, song, society*. The Church Research Institute.
- Kallio, A. A., Alpersen, P. & Westerlund, H. (Red.). (2019). *Music, education, and religion. Intersections and entanglements*. Indiana University Press.
- Krupka, B. (2020). Til ungdommens frelse? Nye sanger og gamle salmer i konfirmasjonstiden. I R. Strauman & B. Krupka (Red.), *Syng for livet! Salmene og sangen i den norske kirkes trosopplæring* (s. 193–214). IKO-forlaget.
- Kvalvaag, R. W. (2015). Det er en brist i alle ting. Leonard Cohen og det knuste hjertets metafysikk. *Kirke og Kultur*, 120(3), 229–249. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-3002-2015-03-04>
- Kvalvaag, R. W. (2016). «Velsignet er Navnet.» Leonard Cohen og *Nådens bok*. *Kirke og Kultur*, 120(3), 272–286. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3002-2016-03-06>
- Kvalvaag, R. W. (2019). «The Titanic sails at dawn»: Bob Dylan, «Tempest», and the Apocalyptic imagination. I R. W. Kvalvaag & G. Winje (Red.), *A God of time and space: New perspectives on Bob Dylan and religion* (s. 47–90). Cappelen Damm Akademisk.
- Petersen, N. H. (2010). Mozart, Karl Barth, og den kristne troslæren. *Norsk Teologisk tidsskrift*, 111(1), 10–22. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2979-2010-01-03>
- Pickstock, C. (1999). Music: Soul, city and cosmos after Augustine. I J. Milbank, C. Pickstock & G. Ward (Red.), *Radical orthodoxy* (s. 243–277). Routledge.
- Repstad, P. & Trysnes, I. (Red.). (2013). *Fra forsakelse til feel-good. Musikk, sang og dans i religiøst liv*. Cappelen Damm Akademisk.
- Rygg, K. (2015). The broken hallelujah: The super hit as sacred space. I S. Aa. Christophersen, G. Hellemo, L. Onarheim, N. H. Petersen & M. Sandal (Red.), *Transcendence and sensoriness. Perceptions, revelation, and the arts* (s. 326–345). Brill. https://doi.org/10.1163/9789004291690_013
- Strauman, R. (2020). «Det e' vårres lyda, vårres språk.» Den samiske salmesangen som ressurs. I R. Strauman & B. Krupka (Red.), *Syng for livet! Salmene og sangen i den norske kirkes trosopplæring* (s. 91–102). IKO-forlaget.
- Strauman, R. & Krupka, B. (Red.). (2020). *Syng for livet! Salmene og sangen i den norske kirkes trosopplæring*. IKO-forlaget.

- Thomassen, M. (2020). «Barna er størst, de små kommer først.» Teologisk antropologi i et utvalg salmer i Den norske kirkes trosopplæring. I R. Strauman & B. Krupka (Red.), *Syng for livet! Salmene og sangen i den norske kirkes trosopplæring* (s. 131–166). IKO-forlaget.
- Varkøy, Ø. (2015). Gustav Mahler, døden og håpet. *SEGL – Katolsk tidsskrift for religion og samfunn*. St. Olav forlag.
- Varkøy, Ø. (2020). Mer enn ord. Sangens funksjon i kirkens liv: Filosofiske og mystiske perspektiver. I R. Strauman & B. Krupka (Red.), *Syng for livet! Salmene og sangen i den norske kirkes trosopplæring* (s. 103–130). IKO-forlaget.
- Varkøy, Ø. (2021). Russiske dyp. Betragtninger over Rachmaninovs *Vesper*. *SEGL – Katolsk tidsskrift for religion og samfunn*. St. Olav forlag.
- von Balthasar, H. U. (1961–1969). *Herrlichkeit. Eine Theologische Ästhetik. Bd. I: Scauder Gestalt, Bd. II: Fächer der Stille, Bd. III/1: Im Raum der Metaphysik, III/2: Theologie: Alter Bund, Bd. III/2.2: Theologie Neuer Bund*. Johannes Verlag.
- Wyller, E. (2015). *Himmelharpen. Musikkens magi*. Dreyer.